

Josip BERDICA

Fiat Veritas, et pereat mundus

Iskreno vjerujem kako je životna potraga za smislom, za odgovorima na »prokleta pitanja« što nam ih život svakodnevno postavlja jedno od temeljnih obilježja svake *istinske* (nepatvorene) ljudske egzistencije. A kakva je to istinska ljudska egzistencija ako ne ona koja je stalno suobličena vječnomu »pilatovskomu« pitanju: *Što je istina?* Agonijsko je to pitanje u suvremenome svijetu kojemu je jedno od glavnih obilježja upravo laž. Francuski filozof Alexandre Koyré ustvrdit će kako se nikada nije toliko lagalo kao što se to čini danas! Niti se, nastavlja on, ikada lagalo tako besramno, sustavno i uporno. Postavio je indikativnu tezu: laž je stara koliko i svijet ili barem koliko i čovjek – »mendax ab initio«! I dok filozofija s jedne strane svojom sumnjom traga za istinitim, teologija kreće od Utjelovljene Istine. Prividno na različitim putovima obje idu prema istomu cilju – Istini. No te će potrage za Istinom, bolno ljudsko iskustvo to dokazuje, biti također suobličene potrazi za smislom jer, parafrazirajući Augustina, nemirno je ljudsko srce dok se ne smiri u Istini koja je jedina kadra ponuditi zadovoljavajući odgovor na »prokleta pitanja«, a time i ispuniti istinsku ljudsku egzistenciju smislom.

»Agonija je«, reći će baskijsko-španjolski filozof Miguel de Unamuno, »borba«, i to borba za istinu u svijetu u kojem dominira laž. Tu agoniju, tu borbu donosi Onaj koji je za sebe rekao da je Istina, ne ostavljajući tu agoniju, tu borbu tek nama ljudima, već je u njoj sâm ostao uprizoren na križu koji od toga trenutka (p)ostaje odsjaj lika Krista (Istine) u agonijskoj borbi s cezarom ovoga svijeta (laži). I, zaista, On je ostao s nama do konca naše krhke ljudske egzistencije pokazujući da borba traje do kraja, što i nas same ostavlja u agoniji, čime smo, doista, postali u punom smislu »slika Božja«, suobličena Istini koju razapinje laž. Time se donekle ispunjava i ona iskonska Adamova »služba« nastavljača stvaranja ne samo agonije, već života samoga koji je, kako sam rekao, vječna potraga za smislom jer »smrti (što će reći laži) više nema«. Smrt je ta koja u konačnici umire! Jer Istina nije Bog mrtvih, već Bog živih!

Govoreći o toj »borbi za život« koja se odvija u svakoj istinskoj ljudskoj egzistenciji, možemo uočiti kako je upravo ta borba za život život sâm, ali u isto vrijeme i borba sama. Zaista, u agoniji je svatko tko živi boreći se, vodeći bitku protiv života samoga. Život i borba suegzistiraju. Život je dakle borba i sa samim životom i s lju-

dima koji nas okružuju, odnosno sa svim onim neskladima koji nas tako često dijele, ali i sjedinjuju u jednu sasvim osobitu – ljudsku – egzistenciju. Ono što nas ljude najviše sjedinjuje jedne s drugima jesu upravo naši neskladi, kaže Unamuno. Ta se borba ne odvija samo sa životom ni samo s drugima, već na osobit način i u nama samima jer svatko je od nas ponaosob pozvan tražiti istinu. Istina! »Više se nitko«, pisao je Ernest Renan, »ne zavarava, a svjetina ljudske vrste, tražeći odgovor u očima mislioca, pita ga bez okolišanja: nije li istina u osnovi tužna?« Čini se da će se svatko zamisliti nad tim riječima sluteći kako u njima ima, da se rahnerovski izrazim, »anonimne istine«. Radikaliziramo li te Renanove riječi Kristovom definicijom samoga sebe koji na jednom mjestu kaže da je upravo On »put, istina i život«, dobit ćemo ovakvo »unamunovsko« pitanje: »[N]isu li put i život isto što i istina, nema li možda kontradikcije između istine i života, i nije li istina ta koja nas ubija, a život taj koji obmanjuje!?«

U ovo »vrijeme nesigurnosti«, kako ga opisuje Zygmunt Bauman, čini se da, ipak, pred intelektualcima stoji još uvijek jedan neriješen zadatak: razotkrivati laži, analizirati postojeću situaciju i težiti istinskoj egzistenciji. U svijetu punom kontradikcija, u svijetu punom laži i zavođenja taj će zadatak ostati, rekao bih, zauvijek »na gori« pa prema tomu i uočljiv – tražiti istinu. Jedno pak (p)ostaje indikativno: nitko nije tako jasno i slikovito prikazao životne nemire modernoga čovjeka i njegovu kompleksnu potragu za istinom i smislom kao što su to učinili umjetnici riječi, glasnogovornici društva iz kojega potječu književnici. Zašto je tomu tako? Rekao bih da je konkretna egzistencija ta koja oblikuje književnika. Ona je njihova muza nadahnuća, koje prelazi na druge čitatelje među kojima se rađaju novi književnici i tako unedogled. Riječ je o svojevrsnom otkrivanju istine pomoću riječi koje prodiru iz same egzistencije. Pogledajte o čemu književnici pišu i bit će vam jasno koji su društveni problemi aktualni!

Već nas pomalo zaboravljeni »otac ruske inteligencije« Aleksandr Radiščev u svom djelu *Putovanje iz Peterburga u Moskvu* upozorava da se čuvamo toga da nam pozlaćeno ruho prikrije golotinju vlastite duše. Mi kao da ruhom (čitaj: vanjštinom) i vanjskim odbljescima želimo prikriti bijedu svoga života. Kitimo vanjstinu, ne umarajući se dušom. Nekada »tabula rasa« duše, danas vanjštine. Upravo je istina ta, kaže zbog nje na Sibir osuđeni moskovski književnik, koja s ljudskih očiju skida mreću s oba oka i koja nas uvijek i iskreno pita: »Vidiš li sada da si bio potpuno slijepe?« To je Istina kojom se prodire u dubinu ljudskoga srca, to je Istina koja ide dalje od svih kumira, koja se, na koncu, ne boji dubine, ne boji se pitanja, a još manje onoga što se iza pitanja skriva. Parafrazirat ću Pilata pa postaviti pitanje: »Tko nam prijeći uživanje u istini?« Istina nas sama upozorava premda mi to ne da ne možemo, već ne želimo čuti: »Ovo su tvoji pravi neprijatelji, oni su te zaslijepili i brane mi ulaz u tvoje dvore!« Te neprijatelje, a ima ih mnogo, otkriva svatko za sebe, ali jedno je, čini se, jasno – zaslijepljeni smo lažju onih koji žive samo od vanjštine i samo za vanjstinu! Ostaje pak neupitno: Istina nikada ne napušta »obitavalište smrtnika«.

Neka mi ovdje bude dopuštena mala digresija vezana za osobu književnika i pisanje istine. Čitam Brechtov ogled *Pet teškoća pri pisanju istine* iz 1934. godine u kojem taj poznati njemački književnik kaže da je za pisanje istine potrebna hrabrost da se piše istinu, mudrost da je se prepozna, umijeće da je se učini podesnom za borbu, razboritost da se izabere one u čijim će rukama biti djelotvorna i lukavost da se uspije među njih proširiti. »Toliko se traži«, zaključuje Brecht, »kad se traži da pisac piše istinu«. Pisati istinu, da budemo načistu, nije nimalo jednostavan zadatak. Osobito danas, u vrijeme kada svjedočimo polaganoj agoniji istine na koju danas rijetki imaju pravo. Suvremeni američki politički filozof Francis Fukuyama vrlo iskreno kaže da danas svi imaju pravo na svašta, ali tek rijetki imaju pravo na istinu. Naime živimo u vremenu kada pisati o istini, pisati istinu, pisati radi istine nije dobrodošla pojava, osobito, nažalost, sve više među intelektualcima. Danas očito istina leži negdje dalje, onkraj objektivnosti, onkraj želje da je se živi i svjedoči. U određenom smislu moglo bi se reći da smo, kao društvo, čini se ne slučajno, izgubili iz vida temeljne vrijednosti koje obilježavaju čovjeka kao osobu i njegovu nepatvorenu egzistenciju. Podredili smo je trivijalnosti i lažnim vrijednostima zaboravljajući da je čovjek prije svega slika Istine koja ga temelji. Spustili smo kriterije, zaključio bi velikan svjetske književnosti Lav Tolstoj. A lijepo nas je upravo on upozorio u svojoj *Kreutzerovoj sonati* riječima: »Kad jedanput dopustiš samom sebi da spuštaš ideal prema svojoj slabosti, ne možeš naći granice na kojoj treba stati.« I bio je u pravu.

U jednom će svom eseju Hannah Arendt – filozofkinja čije se pedesete godišnjice smrti prisjećamo upravo u ovo vrijeme i od koje smo posudili naslov za ovaj uvodnik, čime joj na određeni način želim izraziti i osobno poštovanje – istaknuti kako se istinitost nikada nije ubrajala među političke vrline, dok su se laži uvijek smatrale opravdanim oruđem u političkim postupcima. Još radikalnije zvuči primjedba kako su namjerno poricanje stvarne istine, odnosno vještina laganja i sposobnost izmjene stvari, odnosno vještina djelovanja koja je »upravo ona stvar koja čini politiku«, međusobno povezane stvarnosti. Daleko od središta političkih odlučivanja običan se čovjek danas pita ima li smisla uopće govoriti o vrijednosti istine, o potrebi izgradnje boljega društva na temeljima pravednosti i istine koji će za sve vrijediti jednako i bez iznimke!? Nismo li često puta svjedoci da nas istina može stajati bračnoga druga, posla, ugleda u društvu, pa čak i života? Istina je postala ne samo opasna već i jedna vrsta »ne-teme«, dok se one koji se o njoj i usude govoriti proglašava osobama izvan vremena i prostora, jednom riječju, postaju problem. Problem dakle nije više laž, već istina! Problem nisu oni koji ne propitkuju, već oni koji tragaju, koji postavljaju pitanja, koji imaju hrabrosti to izreći. Znamo da je moderno doba uvjereno da istina nije ni dana ni objavljena. Istina se stvara, a ne pronalazi, kaže američki filozof Richard Rorty te dodaje: istina ne može biti apriorna, dok svijet koji nas okružuje to svakako jest. Svijet je pak istinu odabrao kao »ne-temu«.

Što bi bila uopće hrabrost da se piše istinu? Tolstoj na jednom mjestu u svojim *Uspomenama* kaže da istinu treba iznositi čak i u prigodi pisanja vlastite biografije, makar ga je bilo stid zbog toga. Razumljiva je njegova bojazan, točnije rečeno, strah

od istine dok je pisao svoju biografiju iako će priznati da nije cijeli njegov život bio ružan, već »samo« dvadeset godina unutar kojih je doduše bilo trenutaka kada su se »radale pobude za dobro, premda i ne bi predugo trajale, te bi ih ubrzo zaglušivale ničim obuzdavane strasti«. Ako je vjerovati jednoj poslovice da hrabrost nije odsutnost straha, već djelovanje unatoč strahu, onda je pisanje istine, bez obzira na sve životne lomove i pogrešne odluke, jedno od najpovlaštenijih mjesta za hrabrost. Biti iskren o samome sebi – za to je potrebna hrabrost koja će djelovati unatoč strahu od osude, od (zapravo, nebitnoga) mišljenja drugih. Istina, kažu, boli, ali njezina bol liječi od laži i lažne egzistencije, i vlastite i onih koje nas okružuju.

Tolstoj je imao problema s istinom upravo zbog svoje primarne usredotočenosti na društvo i ljude oko sebe. Na nekoliko mjesta u svojim *Uspomenama* govori o tome kako je posjedovao, za razliku od svoga brata Mitenjke, sve one nedostatke potrebne za to da se bude veliki pisac, od kojih je najistaknutija osjetljiva taština. Tu je osjetljivost osobito iskazivao kada mu se obraćao Turgenjev. Očito da se iz te osjetljivosti klonio i Dostojevskoga. Tolstoj će dakle sâm priznati da ga je u mladosti opsjedala njegova vanjština (sjetimo se riječi Radiščeva) iako je istodobno bio svjestan, kako je to sam na nekoliko mjesta isticao, da je on, zapravo, ružan muškarac. On kaže: »Nastojao sam da budem svjetski čovjek, comme il faut.« Nikako se nije mogao osloboditi brige o tome što drugi o njemu misle. Iz toga razloga možda i nije u mladosti želio biti iskren o samome sebi, jer bi to narušilo tuđa mišljenja o »velikom piscu ruske zemlje«, kako ga je u jednom pismu oslovio njegov veliki prijatelj, a još veći neprijatelj – Ivan Turgenjev. Biti iskren o samome sebi u mladosti i to još staviti na papir znači biti istodobno ravnodušan prema onomu što ljudi misle o tebi i to sve u ime istine. On to tada nije mogao. Još nam danas odzvanja u ušima onaj strah od toga da mu supruga Sofija pronađe *Dnevnik* i da ga pročita. Kakva bi to bruka za njega bila! Našla ga je... Hrabrosti da bude iskren o samome sebi i da to stavi na papir smogao je tek pri koncu života kada je osjećao da život nije igračka, već teška (agonijska) borba. I tu je borbu oko istine u vlastitome životu odlučio podijeliti s drugima, bez obzira na moguća razočaranja njegovih poklonika koji su se usredotočili uglavnom na njegove književne brbljarije sabrane u (danas) devedeset svezaka. Uostalom, porazi su, kao što vjerujem znamo, povlašteni trenutak da se život čita unatrag, da uočimo nukleus pogreške koju smo učinili kako je ne bismo ponovili. I to ne samo mi, već i drugi koji uče na tuđim pogreškama.

U tom ključu čitam i Tolstojev životni put. Vrlo često ističem onaj famozni citat s konca njegove pripovijetke *Sevastopolj u svibnju godine 1855.* koji smatram epitafom čitava njegova života i stvaralaštva: »A junak moje pripovijetke, koga volim svom svojom dušom, koga sam nastojao prikazati u svoj njegovoj ljepoti, koji je svagda bio, koji jest i koji će biti divan – to je *istina*.« I zato je Hannah Arendt u pravu kada kaže da nikakvo trajanje, nikakva ustrajnost u egzistenciji nikada ne mogu biti shvaćeni bez volje ljudi da potvrde »ono što jest i što im se pojavljuje zato što postoji«. Istina je duboko vezana za smisao ljudske egzistencije. Ona stoji, rekao bih, u srži

čovjekova života. Mi smo ti koji za njome jedini tragamo, mi smo ti koji je žele dokučiti jer nas ispunjava smislom. Viktor Frankl ističe da je upravo pitanje o smislu »pravi izraz čovještva kao takvog – izraz onoga najljudskijeg u čovjeku«. Isključivo je čovjeku kao takvom dano da doživi svoju nepatvorenu egzistenciju kao dvojbenu, u konačnici, da iskusi svu dvojbenost svoga života.

Život. O njemu treba govoriti, o njemu pisati. Život je borba koju treba imati hrabrosti prihvatiti. Svatko od nas ima svoju borbu i svatko od nas na svoj način iskazuje svoju hrabrost. Nije grijeh pasti, čini mi se da na jednom mjestu reče veliki grješnik Augustin, već ostati dolje. Nije zlo dakle ponekad pasti u istini, ali je zlo ostati u laži. Nije zlo ponekad u borbi posustati, ali je zlo odustati. Zlo je to za koga? Ne za nekoga drugoga, ne za nekoga »sa strane«. Zlo je za mene samoga jer borba sa životom jest ono što čovjeka čini drukčijim od svih ostalih bića. Ako je čovjek »homo ludens«, biće kojemu je svojstveno da se igra i smije, onda mu je još veća osobina da se sa životom bori. Ali, jer sam samo čovjek, osobina mi je i da posustajem u toj borbi. Ne će bez razloga Kierkegaard uskliknuti: »Blago onome koji pri ruci (u tim posrtajućim trenucima) ima neku jaču hranu.« Nama je ta hrana Istina kojoj smo povjerovali i povjerili svoju egzistenciju! Pa nek' sve drugo i nestane...